

GRAMOFON PLAKLARI

(Modern Kütüphanecinin Çetin Sorunu)

Ahmet BORCAKLI

Millî Kütüphane Müzik
Bölümü Şefi

Son yıllarda gramofon plâkları toplumun kültür ve sanat hayatında temel araçlardan biri oldular. O kadar ki plâktan yoksun bir radyo idaresi, okul, gazino ve ev düşünülemez hâle geldi. Radyo ve sinemaların reklâm programlarından tutun da dil öğreniminde, temsil ve edebî metinlerin okunması ve okutulmasında plâklardan pek çok faydalanılmaktadır. Hele ileri memleketlerin okullarında bir çok derslerin öğretim araçları arasına girmesi ve çocukların görmelerine, duymalarına imkân bulamadıkları yaratık ve olayların seslerini sınıfta dinletebilmeyi sağlaması, plâğa verilen değeri bir kat daha arttırmaktadır.

Müzik literatürünün, en seçkininden en köşede bucakta kalmışına, en ciddisinden en hafifine kadar her çeşit eseri, plâklara geçirilerek bütün dünyaya yayılmış durumdadır. Bu saydıklarımız bize gösteriyor ki plâk da kitap kadar ve bazan ondan daha canlı olarak bütün bilim, sanat ve kültür alanlarında her derecede insanlığın hizmetindedir. Yeter ki onun bu yeteneklerini değerlendirecek kişiler ve toplum olsun.

Edison'un keşfinden sonra, gramofon çabuk gelişmeye başladı. 1888 yılında Alman asıllı bir Amerikalı olan Emile Berliner gomalaka (shellac) dan plâk imaline muvaffak oldu. 1896 — 1900 yılları arasında bu teknikle çoğalttığı ve popüler, komik şarkıları ve askerî bandoların çaldığı marşları içine alan bir çok plâk yayımladı. 1900 yılından sonra St. Petersburg Operası sanatçılarından tanınmış karı - koca soprano ve tenor Figners'lere doldurtulan ilk ticari plâkla ciddi eserler piyasaya sunulmaya başlandı.

Türkiye'de plâk imalatı (1-2 yıl gecikme ile) Blumentahl Kardeşlerin kurdukları fabrikada başlamıştır. Daha sonra aynı şirket Columbia adını almıştır. Bu şirket hesabına Türkiye'de ilk plâğı dolduran Hafız Aşır olmuştur. Daha sonra onu izleyenler Hafız Osman, Hafız Yaşar, Hanende İbrahim, Hanende Şahab, Hanende Nasip Hanım, Hafız Burhan, Tamburi Cemil, Neyzen Tefik, Kemeçe Aleko, Udi Yorgo, Klârnet İbrahim, Hafız Kemal Sadettin'dir. Ve bu saydığımız sanatçılar bizde plâk dolduranların öncüleridir.

20-25 yıl Columbia Şirketi rakipsiz olarak plâk imalatına devam etmiştir. Diğer plâk şirketlerinin kuruluşları 1925 yılından sonra başlamıştır.

Adı geçen bu ilk plâklar 78 dönüşlü, gomalakadan yapılmışlardı. 1960 dan beri 78 ve 45, 33 dönüşlü uzun çalan (Long - Play) plâklar imâledilmeye başlandı. Eski gramofon'un yerini de elektrikle çalışan pikaplar aldı.

Birkaç şiir mevlit ve dil öğretene istisna edilirse memleketimizde imâl edilen plâkların hepsi piyasa şarkıları, geleneksel Türk Musikisi hafif batı müziği, caz ve dans müziği gibi kâr düşüncesiyle meydana getirilen kayıtlardan ibarettir. Eskiden % 5 oranında olan hafif batı müziği kayıtlı imalât, son yıllarda % 65 e kadar yükselmiştir. 25 - 30 bin adet satışı yapılan plâklar bulunmakla beraber batı tekniği ile eser veren Türk Bestecilerinin ciddi eserleri yerli plâk sanayiinin henüz ele almadığı bir konu olarak kalmaktadır. Halbuki işe cesaretle girilse bu Türk eserlerini kapsayacak plâklar gerek yurt içinde ve gerekse yabancı memleketlerde müşterisiz kalmayacaktır. Gerek bestecilerimiz'in ve gerekse icracılarımız'ın san'at değerleri yabancı yetkililerce de kabul edilmektedir. Bülent Arel'in Electronic Study No. 1. Sacred servis (Prelude, Postlude, Fragment) ve İlhan Usmanbaş'ın Yaylı sazlar kuartet'i, Amerikan plâk şirketleri; Ahmet Adnan Saygun'un piyano konçertosu, Üçüncü Senfonisi'nin ilk kısmı ile Ulvi Cemal Erkin'in Keman konçertosu, İkinci senfonisi de Rus'lar tarafından plâkları yapılarak ticari kataloglara sokulmuşlardır.

Temel kültür dâvalarımızdan biri olması gereken Cumhuriyet kuşağından olan bestecilerimizin yaratmak istedikleri çok sesli Millî Türk Musikisi ürünleri ancak plâkların yardımı ile bütün yurt alanına ve dünya sanat çevrelerine kolayca yayılabilir. Mademki bu konu ile özel kurumlar ilgilenmiyor; memleketin hayrına kültür plâkları sanayiini Devlet ele almalıdır. Özel sermayenin yatırım yapabileceği imkânları hazırlamalıdır. Sonuç, bu yapılan plâkların derlenmesinden meydana gelecek bir Devlet Diskoteğinin doğması olacaktır. Gramofonların kütüphane ve kitaptan önce köylerde yayılmasına plâk imalâtı kitap baskı adedine yakın olmasına rağmen memleketimizde henüz Devlet Diskoteği düşüncesi dahi doğmamıştır.

Yürürlükte olan Derleme Kanununda bulunan yerli filmler ve fotoğrafların derlenememesi gediği yanında yerli plâkların derlenmemesi de yer almaktadır. Bu ihmal sonucu meydana gelecek kayıpları ilerde kapatmak mümkün olamayacaktır. Yeni Fikir ve Sanat Eserlerini Derleme kanunu tasarısında bu ve buna benzer bir çok eksikliklerin giderilmiş olduğunu biliyoruz. Fakat sekiz yıldan beri halâ kanunlaşamayan bu tasarı beklenmeden adı geçen eserleri hiç olmazsa satın almak suretiyle kaybın önlenmesi lâzımdır. Film, Plâk ve Fotoğraf konularını bazı müesseselerimiz aralarında paylaşarak, zamanımızdan geriye gidilmek üzere bu eserleri satın alarak saklamaya başlamalıdır.

Millî Kütüphane Müdürlüğü yerli gramofon plâklarını satın almaya karar vererek kendi payına düşeni yapacaktır. Bu iş Müzik Bölümüne verilmiştir. Türkiye'de plâk imâl eden üç plâk fabrikası ile altı distribütör'ün adresleri bulunarak yazışmalara başlanmıştır. Bu suretle hayırlı bir işe başlanarak Devlet Diskoteğinin de temeli atılmış olmaktadır.

Önemine kısaca değindiğimiz plâk, konuşan bir kitap olduğuna göre pek tabiidir ki kütüphane ve kütüphanecileri yakından ilgilendirmektedir.

Kütüphanecilik bakımından plâk, özellikleri dolayısıyla meslekdaşlara çözümleri gereken problemler arzeder. 45,33 ve 16 dönüşlü uzun çalan plâkların imaliyle zorluklar kütüphaneciyi bunaltacak dereceye yükselmiştir. İlk 78 dönüşlü plâklara ancak iki eser sığıyordu. Bu plâkları kataloglamak kolay bir işti. Fakat plâk sanayiindeki son ilerlemeler imalâtçılara 20-25 kadar eseri bir plâk üzerine kaydetme imkânı sağlamıştır. Bu çeşit plâk yapımı artınca, kataloglama ve tasnif işleri içinden çıkılmaz hale gelmiştir.

Memnuniyetle haber aldığımızı göre, batılı uluslar Diskotek, (gramofon plâk-lığı) Fonotek, (band ve ses kaydedilebilen diğer araçların bulunduğu yer) Filmotek (sinema filmlerinin saklandığı yer) konularında beliren güçlüklerle çare bulmak ve çalışma programlarını düzenlemek için bir toplantı yapmaya hazırlanmaktadır. Dört gün sürecek bu Uluslararası Diskotekler Kongresi (Convegno Internazionale delle Discoteche a Roma) 1965 yılının ilkbaharında Roma şehrinde yapılacaktır.

Müzik materyalinin katalog, tasnif ve iaresi hususları ancak müzik tahsil etmiş ve toplumun müzik hayatıyla ilgili kütüphanecilerle idaresi mümkündür. Batı ve yerli birçok müziğin yaygın olduğu Türkiye'de müzik bölümlerini yönetecek uzman eleman bulmak çok daha zordur. Bu yüzden memleketimizdeki müzikle ilgili Radyo, Kurum ve Kütüphanelerin durumu yürekler acısıdır. Halbuki plâk ta, (müzik ihtisas kütüphaneleri bir yana) halk kütüphanelerinin müzik bölümlerindeki müzik kitapları, mecmuaları ve notaları, yanında önemli bir yer almıştır. Müziğin, halk eğitimindeki diğer kültür dalları arasında seçkin bir yeri oluşu onu her kütüphane ve eğitim kurumunun çatısı altına sokmuştur. Kütüphaneciliğin diğer ihtisas kolları gibi yurdumuzda müzik kütüphaneciliği alanı da boştur. Bu konuyu Kütüphanecilik Kürsüleri ile Müzik Konservatuvarlarının beraberce ele almaları gerekmektedir.

Gramofon ve dolayısıyla plâk imalatı gelişmesini üç safhaya ayırmak gerekir :

1876 - 1900 yılları arası, ilk keşif ve deney yılları olan birinci evre.

1900 - 1925 yılları arası ilk ciddi plâğa kayıt imkânlarının sağlanmasından elektrikle kayıt yapılmasının keşfine kadar olan evre. (Türkiye'de plâk imalatı bu evrede başlamıştır.)

1925 - 1948 yılları arası, elektrikle kayıt tekniğinin doğuşundan yavaş devirli (Long - Play) uzun - çalan plâstikten imâl edilen plâkların hizmete girmesine kadar olan üçüncü evredir.

Her geçen gün plâk imâlî tekniğinde yeni yeni buluşlar kaydedilmektedir. Meselâ: High - fidelity (aslına sadık yüksek evsafı), Stero (derinliği olan) kayıt sistemleri ve uzun - çalan plâkların dönüşünün dakikada 16 ya kadar yavaşlatılması son önemli buluşlar arasındadır.

* Zamanımıza kadar bulunan ses kayıt sistemleri rölyef, manyetik ve optik olmak üzere üç şekilde yapılmaktadır. Bu üç yoldan yapılan kayıt materyalinin arşiv için en değerli olanı rölyef sistemiyle yapılan plâktır. Çünkü uzun zaman dayanır, az yer kaplar, kullanışlıdır. Manyetik band, tel veya madeni disk üzerine yapılan kayıtlar ömürsüzdür. Saklanıldıkları yerin yakınına düşen bir yıldırım veya meydana gelen kuvvetli bir elektrik kontağından zarar görür veya tamamen silinebilirler. Band bayatlayınca seliloz şeride yapıştırılmış olan demir oksid ayrılıp dökülebilir veya ayrışarak zamanla evsafı değişebilir. Saydığımız sakıncaların ortadan kaldırılması için Rokefeller Vakfı birkaç laboratuvarı vazifelendirmiştir. Fakat henüz olumlu bir sonuç alındığını duymadık. Üçüncü sistem olan optik ve fotosel olayına dayanan ses alma sinema filmcilerinin kullandıkları sistemdir. Evvelâ ses şerit üzerine resim olarak kaydedilir sonra o şerit iki lâmba arasından geçirilerek süzülen ışık tekrar sese çevrilir. Bu tip kayıtlar hem pahalı hem de

pratik olmadığı ve uzun zaman dayanmadığı için filmlerden ayrı olarak yalnız ses-kayıtları için kullanılmamaktadır. ❧

Yukarıda saydığımız sakıncalardan ötürü sesli sanat ve kültür eserlerimizi ancak plâk kayıtları olarak saklamak zorundayız. ❧

Bildiğiniz gibi: Seslerin tekrar dinlenebilecek şekilde, üstüne yivler açılmak üzere kayıdı yapılan gomalaka veya plâstikten yapılmış daire şeklindeki araç'a plâk diyoruz. Şimdiye kadar imâl edilmiş plâkları şöyle gruplandırabiliriz:

- Gomalaka (shellac) 78 dönüşlü 25 veya 30 cm. çapında olanlar.
- Plâstik'den 16-33-45 dönüşlü 17,5 - 25 - 30 cm. çapında olanlar.
- Aliminyum plâklar ve manyetik çelik plâklar.

Arşiv ve diskotek kuranları ilk iki grup ilgilendirir. Çünkü aliminyum ve manyetik plâkların ticarî imalâtı yapılmamaktadır. Kütüphanecilik yönünden bu iki gruba girenleri inceleyelim. Plâklar satışa çıkarıldıkları zaman istisnalar bulunmakla beraber şu parçaları ile bir bütündür: A) Muhafaza, B) Metin veya nota, C) Plâğın kendisi.

A) Muhafaza çeşitleri: Dış torba (poşet ve iç kılıf)

Kab	(»	»	»)
Albüm	(»	»	»)
Kutu	(»	»	»)
					dır.

B) Basılı dökümanlar: Libretto

Nota	
Açıklama yazısı	
Resimler	dir.

C) Plâk'ın kendisi : 1 adet tek yüzlü

1 adet iki yüzlü

Birden fazla iki yüzlü her dönüş ve boyda olabilir.

Yukarıda sıraladığımız gruplar ve muhteva kütüphanecinin daima göz önünde bulundurması gereken hususlardır. Plâklar fişlenirken bütün bu hususlar belirtilmelidir.